

UDK 336.74 (497.6) "04/14"
Pretisak

O SREDNJOVJEKOVNOM BOSANSKOM DINARU - Prilog biografiji bosanskog novca*

Boris Nilević

♦

Autor prezentira proces kovanja novca u srednjovjekovnoj Bosni u okviru njenog privrednog, političkog i kulturnog razvoja od vremena bana Stjepana II Kotromanića do pada pod osmansku vlast. Također, analizirani su odnosi bosanskih vladara prema Mletačkoj i Dubravačkoj republici i njihovoj finansijskoj politici na bosanskom tržištu forsiranjem vlastitih valuta.

Ključne riječi: srednjovjekovna Bosna, ban Stjepan II Kotromanić, Tvrtko I Kotromanić, dinar, bosanski novac.

I

me dolazi od latinske riječi *dinarius*, kojom su sredinom III stoljeća prije nove ere Rimljani nazivali srebreni novac koji je zamijenio dotadašnji bakarni novac, a vrijedio je deset puta više od njega (lat. *deni*: po deset). Ovaj novac kolao je, u vremenu Rimskog Carstva, po čitavom Sredozemlju. *Denarius* je u VIII st. pod Karlom Velikom naziv za 240-ti dio funte srebra. Javlja se, potom, u francuskim oblastima kao *denier*, te u talijanskim kao *denaro*. Na Istoku mu je ime poprimilo grčki oblik *denarion*, koji se, u novogrčkom jeziku, izgovarao *dinarion*. Iz Vizantije su taj naziv preuzeli Arapi i nadjeli ga svom zlatnom novcu, koji su počeli kovati ugledajući se na vizantijski *solid* još za vladavine kalifa Abdulmelika 695. godine. Arapi su, u naponu svoje moći,

* Rad je objavljen u listu *Bosanska vila – Nova serija*, br. 2. god. II. 1995. Sarajevo: SPKD "Prosvjeta". 10-12. Rad je ponovo objavljen u istom listu br. 30/2004. 110-112.

ubrzno zavlada Bliskim Istokom, Sjevernom Afrikom i Španijom. Znatan dio onovremene svjetske trgovine (VIII-X st.) bio je u njihovim rukama, pa se, tom trgovinom, širio i arapski novac, osobito zlatni dinar, od Sredozemlja pa do Baltičkog mora. Kada su Osmanlije, pod sultanom Mehmedom II 1454. godine, počeli kovati svoj zlatni novac, kovali su po ugledu na arapski dinar. Iz novogrčkog jezika došao je, preko Vizantije, naziv *dinar* i u naše zemlje, samo što on na ovim prostorima ne služi kao naziv za zlatni, nego, isključivo, za srebreni novac.

II

Osvajanjem Huma tridesetih godina XIV stoljeća, a naročito eksploatacija rudnika, izmijenili su, iz osnova, fizionomiju bosanske srednjovjekovne privrede ka naglom i intenzivnom razvitku. Rudarska proizvodnja je podstakla kovanje domaćeg novca, te nije slučajno što je ban Stjepan II Kotromanić (1322-1353), za čije vladavine počinje rad bosanskih rudnika, prvi vladar koji kuje domaći novac.

Međutim, još ranije, za nekadašnjim "gospodinom" Bosne, Pavlom Šubićem, koji je u Bosni vršio bansku vlast, kovao se novac koji je imitirao mletačke srebrene dinare. Ipak, od bosanskih vladara prvi to čini Stjepan II Kotromanić. On se vrlo aktivno bavio, što se može zaključiti po većem broju sačuvanih emisija njegovih dinara. Za srebro Stjepan II nije morao da brine, dobijao ga je iz svojih rudnika. Kao uvijek kod prvih koraka u kovanju novca, bosanski ban se ugledao na one novčane vrste koje su do tog vremena, bile u opticaju, te je ovim potezom, novi novac sticao povjerenje u kolanju i postepeno potiskivao stari. Kod Stjepana II primjećuje se imitiranje venecijanskih, srpskih i dubrovačkih emisija, dakle onih novčanih vrsta koje su mogle biti rasprostranjene u bosanskoj državi. Izgleda da je pustio u promet i falsifikate dubrovačkog novca.

U srpskoj državi, opet, prvi srebreni novac (*grossi di Rassa*), kovan u Breskovu na Tari (pominju se od 1277. godine), rađeni su po uzoru na novce Mletačke Republike. Republika Sv. Marka protestovala je energično, u nekoliko mahova, protiv *denarii de Brescoa* ili *grossi de Brescoa* jer su bili lakši za jednu osminu od pravog mletačkog novca. Literarni velikan Dante (umro 1321. g.) u svojoj *Divina Commedia*, ovjekovječio je raškog kralja koji "imituje kov mletački".

Na novcima bana Stjepana II Kotromanića te, kasnije, Tvrtka, ne javljaju

se heraldički motivi, već se tu nalazio, uz lik bana na aversu (ban s mačem ili stoji ili sjedi na prijestolju), samo lik Isusa na reversu (na prijestolju, kao i na mletačkom novcu).

Razvoj robno-novčane privrede, međutim, nije potisnuo naturalnu privredu, niti obuhvatio sve oblasti privrednog života onovremene Bosne. Tako, u povelji iz 1322. godine, ban Stjepan II Kotromanić pominje kazne u stoci, te se, tako, ovaj tradicionalni način plaćanja i dalje održavao.

III

S obzirom na porast značaja novca u privrednom životu, ban Tvrtko je (1353-1377. ban, 1377-1391. kralj) nastavio sa njegovim kovanjem. Pored novca, koji, po tipu, odgovara dinarima bana Stjepana II, Tvrtko, poslije 1365. godine, kuje dinare sa novim kalupima, dobijenim iz Dubrovnika.

Tvrtko I Kotromanić je uveliko olakšao trgovinsku razmjenu između bosanske države i Dubrovačke Republike time što je postavio bosansko novčarstvo na istu osnovu na kojoj se zasniva i dubrovačko, te tako izjednačio valutnu stopu svog novca s dubrovačkim. Za razliku od novca koji, po tipu, odgovara dinarima njegovog strica, bana Stjepana II Kotromanića, druga vrsta Tvrtkova novca podudara se, u potpunosti, sa dubrovačkim dinarima. To su dinari koje ban kuje poslije 1365. godine, nakon što je dobio nove kalupe iz Dubrovnika. Zna se da je dubrovačko Vijeće umoljenih (Consilium Rogatorum), na molbu bana, odlukom od 18. III 1365. godine, dopustio da se za njega u Dubrovniku napravi nekoliko kalupa, koji će imati, s jedne strane, Isusa, a s druge, bana s mačem. Zna se i ime tog kalupara. Bio je to majstor Radoja.

Srodnost bosanskog i dubrovačkog novca nema samo tehnički i stilistički karakter, nego se bosanski i dubrovački dinari i težinom, pa prema tome i novčanom vrijednošću, potpuno podudaraju. To kazuje nalaz iz sela Vranjske u bilečkom kraju, iskopan 1901. godine. To je hrpa srebrenog novca od 203 komada: 19 komada su novci bana Tvrtka, a ostali jesu dubrovački dinari iz istog vremena. Sačuvani bosanski pisani izvori ne pružaju nikakvih podataka o nazivu bosanskog novca, ali kako su dinari Dubrovačke Republike imali u Bosni potpunu slobodu opticaja i trošenja svakako je i bosanski novac imao isti naziv, kao i republike Sv. Vlaha. Najstariji dubrovački srebreni novac naziva se, u njihovim pisanim spomenicima, *grossus* ili *grosso* (kao i mletački), ali u narodnom govoru zove se *dinar*. Najstariji mu se spomen nalazi 1392. godi-

ne u listini bosanskog kralja Dabiše (1391-1395) u navodu: “dvi tisući perper dinari dubrovačkih”, a spominje se i poznije, kako u bosanskim i humskim pisanim vrelima, tako i u dubrovačkim književnim djelima. Imenom *grošnije* narod u Dubrovniku nikada nije svoje dinare zvao. Inače, težina mu je bila 0,64 – 1,85 grama i vrijednost 6 solda ili 30 minca.

Mada se numizmatičari ne slažu da li je Tvrtko, poslije proglašenja kraljevstva 1377. godine, uopšte kovao svoj novac, ostaje činjenica da se 1387. godine u dva navrata spominju *srebrenički groševi* i da je kovnica postojala već u XIV stoljeću dok je grad bio pod Bosnom. A u Kotoru, kad je došao pod bosansku vlast 1382. godine, ovaj znameniti primorski grad kuje novac sa imenom bosanskog kralja.

Ministri finansija, grčki – protovestijar, imali su veliki uticaj, što zasnjeđuje i narodna poslovice sa prostora srpske države: “Car da, ali Buća ne da”. Uzimani su najviše iz primorskih gradova. U tom pogledu, veliku ulogu je imala kotorska vlasteoska porodica Buća (Bučić, Buchija). Viteza (miles) Trifunova Petrova Buću nalazimo kao protovestijara kralja Tvrtka I Kotromanića.

IV

Nakon smrti kralja Tvrtka I 1391. godine nastaje duži prekid u kovanju domaćeg novca, vjerovatno izazvan nesređenim prilikama i čestom smjenom vladara na bosanskom prijestolju. U ovom dekadentskom vremenu kraljevine razumljivo je, da se ni jedan od bosanskih kraljeva nije mogao smireno i smišljeno dati na posao, ni da uredi bosansku državu, a kamoli njeno novčarstvo. Tako je novac Dubrovačke Republike i u ovom razdoblju uživao potpunu i neograničenu slobodu kolanja, koju je stekao i dobio od kralja Tvrtka I.

Tek Tvrtko II Kotromanić, 1436. godien, počinje, ponovo, da kuje vlastiti novac. Od emisija njegovog novca najpoznatiji su *groševi*, koji su se isticali svojom veličinom. Od ostalih vrsta poznati su *dinar* i *poludinar*. Tada se pojavljuju i motivi sa domaćim grbom koje je Tvrtko II kopirao sa širokih *groša* ugarskih kraljeva Karla I i Ludovika I. Na aversu šljem sa krunom i natpisom *T* (kao monogram kraljeva imena) *dni regis Bosne*, a na reversu zaštitnik zemlje Sv. Grgur.

I poslije smrti kralja Tvrtka II, domaći novac se kuje neprekidno, sve do pada bosanske države. Novac, označen kao kraljev (*grossi di Re, denarii regis bossine*), često se pominje u izvorima, i to u vezi sa poslovnim transakcijama

dubrovačkih trgovaca u Bosni.

Postavlja se pitanje gdje je upravo u prvoj polovini XV stoljeća, kada Srebrenica više nije bila u okvirima bosanske države, bila kovnica bosanskih vladara. Izvorna građa iz dubrovačkog arhiva navodi na zaključak da bi to mogla biti Fojnica, jer ona upravo od tridesetih godina XV stoljeća, postaje najjači rudnik srebra u srednjobosanskom rudarskom bazenu i jedan od glavnih centara bosanske države. Od značaja je i činjenica da se Fojnica nalazila pod neposrednom vlašću bosanskih vladara.

U Bosni je, inače, svaki novac bio u slobodnom opticaju. U svojim poveljama Mlečanima, bosanski vladari, u nekoliko navrata, ističu da će mletački novac, kao i Dubrovačke Republike, slobodno kolati po Bosni.

Međutim, veoma čest predmet raspre u dubrovačko-bosanskim odnosima iz ovog vremena bila su pitanja novčanog prometa. Kovanje vlastitog novca, čega se, u prvoj polovini XV stoljeća, prihvataju Tvrtko II, Stefan Tomaš i Stefan Tomašević, nije išlo u prilog interesima Dubrovačke Republike, te svaka nova emisija dinara bosanskih kraljeva ili priprema njihovog izdavanja, izaziva njihova burna reagovanja. Oni uvijek nastoje svim silama da onemoguće bosanske vladare u njihovoj namjeri bilo povlačenjem svojih trgovaca iz Bosne ili traženjem da bosanski vladari zatvore svoje kovnice. Razlog ovim upornim nastojanjima Dubrovčana da spriječe izlaženje bosanskog domaćeg novca prevashodno leži u traženju da njihov novac bude jedino platežno sredstvo na području bosanskog kraljevstva. Drugo se obrazloženje ne bi moglo usvojiti, jer bosanski kraljevi, izdavanjem svojih dinara, nisu nikako uskratili Dubrovčanima pravo opticaja njihovog novca. O tome, uostalom, govore nalazi dubrovačkog novca na bosanskom području iz tog vremena (skupine dubrovačkog novca koje su nađene u Konjicu, Kupresu i Sarajevu zakopane između 1422. i 1438. godine), kao i pisani izvori u kojima bosanski vladari u nekoliko navrata, spominju, u svojim poveljama, izdatim Mlečanima, slobodu kolanja dubrovačkog novca. Oni ističu da će novac mletački, kao i dubrovački, kolati slobodno po kraljevstvu bosanskom.

Mada je dubrovački novac bio u velikoj upotrebi u trgovinskom prometu srednjovjekovne Bosne, interesantno je da se tek pri kraju samostalnosti bosanske države, prvi put zvanično dozvoljava njegov opticaj. Posebnom poveljom od 25. novembra 1461. kralj Stefan Tomašević odobrava kolanje dubrovačkog novca.

SUMMARY

ABOUT THE MEDIEVAL BOSNIAN DINAR – A Contribution to the Biography of Bosnian Coins

The name dinar comes from the Latin word *denarius*, used in the middle of the 3rd century BC by Romans to denote silver coins which replaced the previous copper coins, and which were worth ten times more (lat. *deni* = by ten).

From the New Greek language it came to our lands through Byzantium in the form of *dinar*, only in these parts it was not used as a term for golden, but for silver coins.

The first ruler who started minting coins in medieval Bosnia was Ban Stjepan II Kotromanić (1322-1353). Apart from domestic Bosnian coins, others were also in circulation. One of the most important issues among the Bosnian rulers and merchants from Venice and Ragusa was the amount of various currencies used in Bosnia. Even though medieval Bosnia was open for foreign coins, nevertheless Venetians and Ragusans tried to obstruct the minting of Bosnian coins in order to financially control the Bosnian market. Minting of medieval Bosnian coins continued from the times of Ban Stjepan II Kotromanić until the Ottoman conquest of Bosnia in 1463.

Key words: medieval Bosnia, Ban Stjepan II Kotromanić, Tvrtko I Kotromanić, dinar, Bosnian coins